

намера нових власти да што пре створе образоване кадрове који би радили на обнови и изградњи земље били су политички и друштвени оквири у којима је функционисала гимназија до укидања 1956.

После покушаја седамдесетих година да се рад гимназије обнови, школа је статус гимназије поново стекла 1990, да би од 2005. била преименована у „Средњу школу“. У делу књиге у коме је бивша директорка Весна Новковић описала историјат школе од 1990. до 2015, читамо о годинама тешких услова за рад просветних радника и школовање ученика крајем 20. века (ратови, инфлација, санкције, ниске плате, недостатак материјалних средстава) и о прилагођавању школе новом политичком курсу и друштвеним приликама почетком 21. века (материјална улагања, промене у просветном систему). О раду школе после 2015. писао је директор Зоран Ташић. У том периоду је отворено одељење средње школе из Великог Градишта у Голупцу. Од 2018. школа носи име Средња школа „Милоје Васић“. Последње стране монографије су посвећене сећањима бивших ученика и наставника на године проведене у овој установи.

Вреди истаћи и богату техничку опремљеност књиге у којој је текст поткрепљен бројним вредним илустрацијама (фотографије ученика, професора, страница школских дневника, школских зграда, значајнијих догађаја из историје школе и слично).

Монографија о гимназији у Великом Градишту је врло вредан допринос не само сазнањима о локалној историји тог дела Србије већ и о просветним приликама и уопште друштвеном и политичком миљеу у Србији у последњих век и по. Она је слика модернизацијских настојања српског друштва, промена које је Србија доживела после обнове независности у другој половини 19. века, последица које је на живот српског народа остављала окупација у Првом и Другом светском рату, утицаја великих идеолошких и политичких ломова на српско друштво (комунистичка револуција, сукоб са ИБ-ом и слично).

Слободан СЕЛИНИЋ

Даглас Мериведер Долд.
Авантура на Балкану 1915, приређивач Љиљана Дожић.
 Нови Сад, 2018, 207.

У последњој деценији архивске инситуције у Србији умногоне су увећале своју издавачку делатност, бројним изложбама, зборницима докумената, монографијама, организовањем стручних и научних скупова. Водичи, аналитички и сумарни инвентари, зборници архивских докумената, свакако су најважније врсте публикација које архиви објављују. Међутим,

чини нам се да та активност архива остаје помало незапажена и недовољно примећена у научним круговима. Можда је разлог то што нема чешћих приказа архивских публикација у научним часописима, тако да историчари остају ускраћени за сазнања о архивској издавачкој продукцији, која би увек могла да олакша, пришири или допуни њихова истраживања.

Обележавање стогодишњице Првог светског рата (почетка и завршетка), ове велике прекретнице у историји људске цивилизације, подстакло је на додатни напор архивске установе, па је велики број њих објавио публикације и припремио изложбе докумената на тему Великог рата, у неким су организовани стручни и научни скупови, што самостално, што у сарадњи са сродним установама науке и културе. На овом ограниченом простору набројаћемо само неке од њих.

Међу првима је подухват Историјског архива Пожаревац, који је, у сарадњи са Војним архивом и Војним музејом, објавио монографију *Србија и Браничево у Великом рату 1914–1918* (2014) коју је урадила група аутора, као и истоимену изложбу која је постављана више пута у земљи и иностранству. Архив Србије је објавио више издања и приредио више изложбених поставки. Поменућемо само нека: *Први светски рат у документима Архива Србије, I–III* (2015, 2016, 2018), *Србија и Срби у Првом светском рату 1914–1916* (2016), *Почиње рат: 1914. у документима Архива Србије* (2014), *Страхог рата у Србији. Дневник ратног хирурга* (2016), *Стадање и хуманизам. Ваљевска болница 1914–1915* (у сарадњи са МИА Ваљево, 2017), изложбе: *Србија и Срби 1914–1918* и *Жене и Велики рат. Први светски рат виђен очима жена*, које су оставариле бројна гостовања по иностранству. Истичемо и веома значајну публикацију Историјског архива Београд *Први светски рат – Тематски водич кроз фондове и збирке Историјског архива Београда* (2014) и *Библиографију радова о Првом светском рату – библиотечки фонд Историјског архива Београда* (2018). Нису заостајали ни архиви ван Београда: Међуопштински историјски архив Ваљево је објавио књигу Милорада Радојчића *Бесмртни ратници ваљевског краја у ратовима 1912–1918 – Витезови Карађорђевог звезде* (2014); Историјски архив Врање публикацију коју потписује група аутора *Шпијунско ратовање Краљевине Србије уочи Великог рата* (2014); Историјски архив Тимочке Крајине у Зајечару приредио је изложбу *Са Сене, Крфа и Тимока заједно до победе* (2018); Историјски архив Краљево је обележио стогодишњицу Првог светског рата објављивањем четвортотомног издања *Краљево у Великом рату* (2018) и монографије др Драгољуба Даниловића и Марије Крапанџић *Краљево у окупираној Србији (1915–1918)* (2019); Историјски архив Пирот је објавио публикацију *Пирот и пиротски крај у европском вртлогу 1912–1918*, (приредио Предраг М. Видановић, 2015) и *Ратни дневник Светозара Николића Гаричке* (приредили Предраг М. Видановић и Ивана Костадиновић, 2018)... Немогуће је поменути све архиве, али бар овим насловима желимо скренути пажњу на мноштво публикација и издања објављених овим поводом у архивима.

Књига која је предмет нашег интересовања је издавачки подухват Архива Војводине, установе која се појавила као издавач више насло-

ва везаних за обележавање стогодишњице Првог светског рата: *Записници привремених органа власти у Новом Саду 1918–1919* (приредила Љиљана Дожић, Музеј Војводине – Архив Војводине, 2018), *Milovan Pisarri, Sul fronte balcanico: guerra e crimini contro la popolazione civile in Serbia tra il 1914 e il 1918* (2019). Организовали су и три научна скупа на тему Првог светског рата (2014, 2015, 2016) чији су резултат три зборника радова. На крају наводимо књигу на коју желимо да скренемо пажњу научне јавности: Даглас Мериведер Долд, *Авантура на Балкану 1915*.

Убрзо након објаве рата Србији 1914. године, у Сједињеним Америчким Државама уследили су апели за помоћ српском народу. У томе су предњачили амерички грађани пореклом Срби, који су искористили своје добре позиције и углед у америчком друштву за помоћ домовини. Најгласнији је био апел једног од најзначајнијих Срба тога доба у Америци, Михаила Пупина, који је у том тренутку био почасни конзул Србије у Њујорку. Пупин, који је тада радио као професор на Универзитету Колумбија, основао је универзитетски хуманитарни тим под називом Колумбија експедиција пружања помоћи (*Columbia Relief Expedition*). Заложивши свој углед универзитетског професора, уз подршку Универзитета Колумбија успео је да окупи младе, тек дипломиране студенте са свог универзитета који су били вољни да дођу у ратом захваћену Србију и организују хуманитарну помоћ. Међу 24 члана експедиције, студената углавном са овог универзитета, и 26 америчких Срба који су ишли у својству преводилаца, била су и браћа Елиот и Мериведер Долд (*Elliot Dold, Douglas Meriweather Dold*).

Даглас Долд је рођен 7. фебруара 1888. у Њујорку у породици угледног психијатра Вилијама Елиота Долда (*William Elliott Dold*). Дипломирао је медицину на Универзитету Колумбија 1915. и одмах по дипломирању се упutio на Балкан као члан Колумбија експедиције за помоћ. Током свог боравка на Балкану готово је потпуно ослепео. По повратку у САД бавио се уредничким пословима (уређивао је два часописа) и писао научнофантастичне приче. Умро је 6. маја 1931. у Њујорку. Одликован је постхумно Крстом милосрђа од југословенске државе 1935. године.

Рукопис Дагласа М. Долда објавио је Архив Војводине из своје архивске грађе, у оригиналу на енглеском и у преводу на српски под насловом *Авантура на Балкану 1915. (Adventure in the Balkans, 1915)*. Рукопис писан на писаћој машини, у Архиву Војводине се налази у оквиру Збирке докумената др Николе Коче Јончића о Михајлу Пупину. Збирка је настала сабирањем докумената насталих или прикупљених поводом обележавања 125-годишњице рођења Михаила Пупина 1979. године. У Збирци се тако нашао и рукопис Дагласа Долда. Оригинал овог рукописа се чува у Библиотеци Универзитета Колумбија, у Одељењу за ретке књиге и рукописе у оквиру *Докумената Михајла Идворског Пупина (Michael Idvorsky Pupin papers, 1800–1995)*. Библиотека је рукопис добила 1962. од Библиотеке Универзитета Вирџинија, која у оквиру својих збирки чува и *Документа породице Долд 1915–1935*. и међу њима и изворни рукопис *Авантура на Балкану 1915*. Није познато како је рукопис настао, али Даглас Долд наводи да му је у писању помогао днев-

ник његовог брата Елиота који је овај водио током експедиције и спасао га од одузимања на немачкој граници приликом повратака у САД тако што га је увио у пижаму. То значи да је рукопис могао настати у периоду од њиховог повратка 1915. до смрти Дагласа 1931. године. Комплетан рукопис до сада није објављиван, штампани су делови, те је самим тим његово публикавање, уз врло обимно претходно истраживање приређивача Љиљане Дожић, далеко значајније за науку.

Колумбија експедиција пружања помоћи своју мисију је започела доласком у Ниш, 24. јула 1915. и активностима до краја сепембра и прве половине октобра 1915. године. Након тога, део чланова се враћа у САД, док су остали наставили хуманитарни рад у Србији и Босни под окриљем Црвеног крста. Браћа Долд су остала и наставила рад у Босни, где је Даглас био лекар у пољској болници. Једног јутра се пробудио потпуно слеп, па је упућен у Ниш на лечење. Тако је и настала *Авантура на Балкану 1915*. Даглас Долд описује у свом рукопису период од 5. новембра 1915. до доласка у њујоршку луку 23. децембра исте године.

Књигу чине следеће целине: Предговор који потписује Кајл Рандолф Скот, у време публикавања амбасадор САД-а у Србији, увидна студија под насловом Ратна сећања Далгаса Долда, чији је аутор Љиљана Дожић, архивски саветник Архива Војводине, са богатим списком литературе, затим текст *Авантура на балкану, 1915* на српском, потом биографски запис о Дагласу Долду и осврт Небојше Кузмановића, директора Архива Војводине, под насловом Сећање на америчке хероје из 1915. године. Из текста Дагласа Долда посебно скрећемо пажњу на врло необично приказивање бугарског уласка у Ниш у новембру 1915, односно готово пријатељски долазак и однос према становништву и члановима експедиције, иако сам наводи да је најаву доласка бугарских трупа становништво дочекало у великом страху. Разлог таквом цивилизованом односу окупатора може бити уздржаност чланова бугарске окупационе војске због присуства држављана једне далеке и угледне земље. Значајни су и Долдови описи живота у окупираном Нишу, неизвесност, страх, глад и посебно улазак немачке војске, коју Долд врло негативно приказује. Занимљивост књиге представља и путовање кроз ратом захваћену Европу браће Долд са доктором Пајлом (Pyle) који је радио у оквиру Армеричке хуманитарне мисије у Војној болници у Нишу.

У књизи су и бројни прилози, скенирани/микрофилмовани оригинални документи и новински исечци из водећих америчких новина који се односе на Пупинове позиве за учешће у Колумбија експедицији за помоћ Србији, односно говоре о окончању експедиције. Други део књиге је на енглеском, са истим распоредом текстова и оригиналним текстом Долдовог рукописа и још једним прилогом приређивача (Чланови Колумбија експедиције пружања помоћи) са основним биографским подацима и фотографијама. Објављивање књиге је било употпуњено и изложбом докумената (отворена 20. новембра 2018. г.).

Овакав садржај довољно говори о огромном и озбиљном истраживачком раду и труду приређивача. Комплетан рукопис, као и све оно што га

прати да би његова садржина била потпуно разумљива, читљива, без могућности за произвољна тумачење, представља сигурно значајно штиво до сада недовољно познато или непознато у досадашњим истраживањима Првог светског рата. Такође, ово је одличан пример како архивисти и историчари могу у склопу свог посла створити ново оригинално дело састављено из оригиналних архивских докумената као основе и студиозног истраживања приређивача. Сам рукопис Дагласа Долда је занимљив и са гледишта како Американац, из богате и угледне америчке породице, долази на сиромашни, ратом, глађу и болестима захваћени Балкан, како описује људе, без презира, ниподаштавања, помажући унесрећенима без обзира на веру и нацију. Ово штиво је значајно за историчаре, али и као добра лектира будућим генерацијама и одговор на питање како бити човек у тешким временима. Архив Војводине је овим подухватом на прави начин обележио стогодишњицу од страха Првог светског рата, као споменик великим жртвама не само српског народа већ и бројних појединца који су несрећу Србије видели као несрећу човечанства.

Слободанка ЦВЕТКОВИЋ

Бојан Симић. *Милан Стојадиновић и Италија.*
Између дипломатије и пропаганде.
 Београд: Институт за новију историју Србије, 2019, 287.

Своја досадашња истраживања др Бојан Симић, виши научни сарадник Института за новију историју Србије, усмеравао је превасходно на југословенску историју у периоду између два светска рата, при чему је посебан акценат стављао на проучавање феномена пропаганде, као и политичког деловања Милана Стојадиновића.

Књига која је пред нама тематизује кључне аспекте односа једног од последњих премијера Краљевине Југославије Милана Стојадиновића према фашистичкој Италији у предвечерје уласка Југославије у Други светски рат. Уводни део монографије посвећен је најважнијим детаљима из личног и политичког живота овог контроверзног српског/југословенског политичара. Осим стручној публици већ познатих чињеница из Стојадинове биографије, у овом делу Симићеве књиге сусрећемо се и са мање познатим информацијама, попут чињенице да је Стојадиновећева ћерка Љиљана преминула 2016. године, док је њен син (дакле, Стојадиновећев унук) обављао неколико значајних политичких дужности у Аргентини, а у периоду писања монографије био је и први човек часописа *Ел економиста*, који је основао баш његов фамозни деда, у последњој, аргентинској етапи свог живота.